

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLVI

Св. 3–4 (2015)

САДРЖАЈ

Чланци

Поводи

- Стојан Новаковић као лингвиста (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ) 1–9
Лексика, семантика и лексикографија
- Типологија речника српског језика III (Ванлингвистички параметри)
(ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ) 11–22
- Семантичке улоге доживљавача и изазивача емоције у значењској структури
емоционалних глагола у српском језику (АНА В. МИЛЕНКОВИЋ)
..... 23–38
- Неформализована употреба антонима у лексикографским чланцима Речника
САНУ (МИЛЕНА М. ЈАКИЋ) 39–57
- О заједничким семантичким компонентама полисемичних
трансформативних глагола у српском језику (НАТАША М.
МИЛАНОВ) 59–75
- #### Акцентологија
- О акценатским дублетима именица мушког рода (НИКОЛА М.
САНКОВИЋ) 77–92

Прилози

- Лексема *односно* у неким језичким стиливима 19. века (ЈЕЛЕНА М.
ПАВЛОВИЋ) 93–110

Прикази

- МОНОГРАФИЈА ПОСВЕЋЕНА СРПСКОЈ ЛЕКСИКОГРАФИЈИ. *Српска лексикографија у теорији и пракси* (колективна монографија), ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 2014, 291 стр. (АНА Ј. БАРБАТЕСКОВИЋ) 111–120
- Митра Рељић, *Српски језик на Косову и Метохији данас (социолингвистички и лингвокултуролошки аспекти)* (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 121–128
- Срето Танасић, *Синтакса пасива у савременом српском језику* (ВАЛЕНТИНА М. ИЛИЋ) 129–137

Хроника

- Научни скуп *Српски језик и актуелна истражања језичког планирања* (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 139–145

Сећања

- Бранислав Брборић (1940–2005–2015) (МИЛОВАН МИЛОВИЋ)..... 147–151

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

- Читач или читалац*..... 153–154
- О статусу босанског или бошњачког језика..... 155–158
- Белешка о упутству за објављивање радова 159–159

УДК 811.163.41'373.422
811.163.41'374(038)(049.32)

МИЛЕНА М. ЈАКИЋ
(Институт за српски језик САНУ,
Београд)*

Оригинални научни рад
Примљен 16. септембра 2015. г.
Прихваћен 19. новембра 2015. г.

НЕФОРМАЛИЗОВАНА УПОТРЕБА АНТОНИМА У ЛЕКСИКОГРАФСКИМ ЧЛАНЦИМА РЕЧНИКА САНУ**

У раду се обрађују неформализовани начини употребе антонима у лексикографским чланцима Речника САНУ, тј. без квалификатора супр., предвиђеног *Уйујсївима за израду Речника САНУ* за идентификацију антонима. Анализа је показала да се антоними често, поготово код именица и придева, употребљавају у оквиру описног дела дефиниције, иза негације, у оквиру неколико различитих формула, које смо у овом раду уочили. Такође, приметили смо да су описне дефиниције антонимског пара често конструисане према истом моделу, а неретко се као илустрација значења наводе примери који поред кључне речи садрже и њен антоним. Образлажемо неоправданост употребе негираног антонима у описном делу дефиниције, у случају контрарних антонима, где чланови антонимског пара не исцрпљују садржај надређеног појма. Закључујемо да неформализовани начини употребе антонима могу лексикографима бити користан инструмент, али нису адекватна замена формалне идентификације антонима из неколико разлога. Не само што је овакав поступак мање прецизан, већ не обезбеђује ни исцрпну претрагу електронске верзије речника, а такође је мање јасан корисницима речника чији матерњи језик није српски, или када се дефинише мање позната реч.

Кључне речи: српски језик, лексикографија, Речник САНУ, антоними.

---

* Milena.Jakic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Линївїсїїчка иѕїтраживања савременої срїскої књижевної језика и израда Речника срїскохрваїскої књижевної и народної језика САНУ*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

0. Сажети приказ наших досадашњих истраживања везаних за употребу антонима у Речнику САНУ

У претходним радовима приказали смо детаљну анализу формалне употребе антонима у Речнику САНУ, тј. употребу антонима иза специјализованог квалификатора супр., којим се сигнализира однос антонимије (Јакић 2015). На основу анализе дошли смо до тога да су антоними у *Ујујисџивима за израгу Речника САНУ* (у даљем тексту: *Ујујисџива РСАНУ*) обрађени веома штуро, те да се лексикографска пракса употребе антонима разликује од *Ујујисџива РСАНУ*. Приметили смо да се у односу на обрађени лексички фонд антоними веома ретко користе у Речнику САНУ, те да њихова дистрибуција по томовима није хомогена, али да она не зависи од њихове дистрибуције у језичком систему (Јакић 2015: 169–174). Такође смо уочили да се антоними сразмерно често приписују одредницама ограниченог домена употребе, или терминима, док великом броју лексема општег лексичког фонда антоним није приписан, иако постоји у језичком систему (Јакић 2014:187). Лексикографи Речника САНУ најчешће се одлучују да лексеми припишу *јрави анџоним* (везан за примарно значење), нешто ређе *конџекџуални* (везан за неко од секундарних значења), а најређе *лексички* (везан за читаву полисемантичку структуру одреднице). Најчешће се за одредницу наводи само један антоним, и најчешће се приписује именицама. На крају, утврдили смо да је свега трећина антонима наведена симетрично, тј. код оба члана антонимског пара (Јакић 2015: 173). Циљ овог рада је да представи друге начине употребе антонима у лексикографским чланцима Речника САНУ.

1. Увод

Многи истраживачи у области лексичке семантике указују на значај односа антонимије међу речима. Тако на пример С. Џонс тврди да је антонимија фундаментални механизам организације искуства (Џонс 2002: 3), а у прилог овоме говори то што када учимо језик, значење речи боље разумемо уколико знамо шта је њена супротност. Такође, деца однос антонимије усвајају већ око трећег рођендана (Васић 1976; Круз 1986: 197), а у тестовима слободних асоцијација антоними су веома често навођени као одговори (Чарлс–Милер 1989; Фелбаум и др. 1993: 26–27; Драгићевић 2007; Савић–Костић 2008). У многим приручницима лексикографије могу се наћи упутства о употреби антонима при дефинисању одредница. На пример, Кифер и

Штеркенбург у приручнику лексикографије сачињеном од радова неколико аутора наводе да се антонимима употпуњава дефиниција, односно да се најчешће дају као додатна информација (Кифер–Штеркенбург 2003: 358). Сличну идеју износи и Л. Згуста, у познатом приручнику лексикографије, тј. да се антоними често користе иза описног дела дефиниције, као њена допуна, те је стога могуће наводити и делимичне антониме (Згуста 1991: 245).¹ Поред тога, овај аутор упућује на наводе из литературе према којима су антоними корисни јер се на основу њих могу потврдити нова значења (Згуста 1991: 257). Аткинсова и Рандел, у свом приручнику лексикографије, наводе четири типа антонимских односа и описују корист од њихове употребе у речницима и примере њихове употребе у лексикографским дефиницијама (Аткинс–Рандел 2008: 142–143). Према овим ауторима при дефинисању придева и прилога корисна је употреба *комплементарних* и *поларних* антонима (нпр. мртав–жив; добар–лош). Уколико је у речнику потребно навести антоним, у ову сврху користе се и *дирекционални* антоними (нпр. север–југ), док се *конверзивни* у дефиницији користе уколико је неку одредницу тешко дефинисати (нпр. муж–жена). П. Штеркенбург наводи да се у оквиру дефиниције антоними могу користити и иза негације (Штеркенбург 2003: 131). Исту тврдњу износи и Ј. Апресјан, који каже да, будући да антоними имају велики део међусобног преклапања у значењу, њихово негирање јесте користан поступак при дефинисању (Апресјан 2008: 98). Имајући све ово у виду интересовало нас је на који начин се антоними користе у најобимнијем општем описном речнику српског језика – Речнику САНУ.

2. Ујујсїва за израду Речника САНУ

У *Ујујсївима РСАНУ*, интерном документу Института за српски језик САНУ, чији сарадници израђују Речник САНУ, важе следећа правила о употреби антонимије при изради лексикографског чланка:

Чл. 70: Одмах иза дефиниције дају се најпре синоними (са ознаком „син.“) и антоними (са ознаком „супр.“), затим упућенице (са ознакама „вар.“ и „исп.“), као и речи које је потребно ради допуне дефиниције споменути на том месту.

---

¹ Л. Згуста ову тврдњу експлицитно наводи за синониме, а имплицитно за антониме.

Након тога, у Чл. 98 наводи се готово иста информација као у претходно наведеном члану:

Чл. 98: Иза дефиниције (и иза евентуалног синонима) даје се по потреби и антоним, одвојен од претходног текста тачком и запетом, са ознаком „супр.“ в. пр. код белац (2) и бео.

3. Циљеви

Као што смо раније већ напоменули, у претходном раду дали смо детаљну анализу формалне употребе антонима у овом речнику, а поред тога дали смо и предлог допуне *Уџуџсџава РСАНУ* заснован на налазима тог рада (Јакић 2015: 175). Циљ овог рада је да прикаже неформализоване начине употребе антонима у Речнику САНУ, тј. начине на које се антоними при дефинисању користе, а који нису описани у *Уџуџсџивима РСАНУ*, те да продискутује оправданост њихове употребе.

4. Анализа

4.0. Делови лексикографског чланка. Типичан лексикографски чланак у Речнику САНУ састоји се од одреднице, заглавља, дефиниције и примера. Употребу антонима у заглављу одреднице обрадили смо у претходном раду (Јакић 2015). У овом раду приметили смо да се антоними јављају и у другим поменутих деловима лексикографског чланка. Кренимо редом.

4.1. Антоним у главном/описном делу дефиниције. Прегледом лексикографских чланака одредница које имају антониме приметили смо да се лексикографи служе различитим поступцима како би указали на повезаност значења две речи по супротности. Тако се у неким случајевима у дефиницији појављује негирани антоним како би се објаснило значење дате речи, као што уосталом наводе Ј. Апресјан и П. Штеркенбург (Апресјан 2008: 98; Штеркенбург 2003: 131). Негирање се најчешће остварује помоћу устаљених формула.

4.1.1. Формуле придевских дефиниција. Најпродуктивнија формула у којој се у оквиру описног дела дефиниције придева користи антоним јесте који није + придев. У оквиру ове формуле употребљени придев може бити **творбено повезан** са одредницом која се дефинише, што је најчешћи случај при дефинисању придева који су изграђе-

ни неким од префикса за творење антонима (без-, ин-, не-). Дакле, у дефиницији се користи мотивни придев уз негацију:

асиметричан, -чна, -чно *који показује асиметрију, који није симетричан²*

бесмртан, -тна, -тно **а.** *који није смртан, који не умире, који вечито траје;*

бесујетан, -тна, -тно *који није сујетан, неуображен, скроман.*

безопасан [...], -сна, -сно [...] **1.** *који није опасан, који не може да нанесе штету, да шкоди, нешкодљив.*

инкомпетентан, -тна, -тно (према лат. in- и competere) *који није компетентан, надлежан, овлашћен, меродаван, стручан (да нешто решава, оцењује, суди о чему и сл.), ненадлежан, неовлашћен, немеродаван*

неадекватан [...], -тна, -тно *који није адекватан, неодговарајући, неодесан, непримерен.*

неагресиван, -вна, -вно *који није агресиван, који не напада, ненападачки.*

неаристократски, -а, -о *који није аристократски, несвојствен аристократијама.*

небајат, -а, -о нераспр. *који није бајат, који није стар, свеж.*

неадекватан, -тна, -тно *који није адекватан, неодговарајући, неодесан, непримерен.*

неапстрактан, -тна, -тно *који није апстрактан; конкретан.*

неберићетан, -тна, -тно *који није берићетан, од којеј нема среће ни користи.*

неблаг, -а, -о *који није бла, који се не одликује блашћу; иприлично суров, немилосрдан.*

недосадан [...], -дна, -дно заст. *који није досадан, који не изазива досаду.*

недуг, -а, -о **1.** *који није дуг, који је незнатне дужине, краћак, окраћи.*

некрилат, -а, -о *који није крилат, који нема крила*

У ретким случајевима мотивна реч је дефинисана негираним антонимом који је изграђен помоћу префикса за творење антонима:

---

² Подвлачење је наше, а из навођених лексикографских чланака Речника САНУ изоставили смо информације које нису релевантне за наше излагање (акцент, граматичке информације, примере, ирелевантне делове дефиниције и сл.).

диферентан [...], -тна, -тно индив. *који је значајан, који није индиферентан.*

У оквиру формуле **који није + придев** придев може бити и **творбено неповезан** са одредницом у чијој се дефиницији налази:

бајат, -а, -о [...] **2.** *који није скорошњи; давнашњи.*

благ, блага, благо [...] **3.** [...] **б.** *који је одмерен, њактичан који није жучан.* [...] **8.** *(о њриродним њојавама) а. који није њлах, који није њкодљив.*

говорљив, -а, -о **1.** *а. који радо, много њовори, који није њуљљив; речии.*

директан, -тна, -тно [...] **1.** [...] **б.** *који није заобилазан, који је без увијања, оѡворен.*

зависан, -сна, -сно **1.** [...] **б.** *који није самосѡалан, којему су слобода, ѡрава, моѡћности или сл. оѡраничени нечијим уѡицајем, комѡѡѡнцијама или нечијом моћи, ѡодређен, ѡоѡчињен.*

закљоњен, -а, -о *који није изложен, закљониѡ, скровиѡ.*

једноставан [...] -вна, -вно **3.** *а. који се лако схваѡа (уочава, изводи и сл.), који не садржи ниѡиѡа необично, који није сложен и ѡѡѡжак, разумљив, јасан, ѡростѡ.*

крњ, крња, -е [...] **2.** *који није ѡеловиѡ, ѡѡѡѡѡун, ѡедовршен; ѡедовољан, мањкав.*

матор, -а, -о **3.** *в. који није свеж, бајати, уѡѡајао.*

нежан [...] -жна, -жно **2.** *д. који није оѡѡар, који не уводи сѡѡроѡе, круѡѡ мере, блаѡ (о закону, ѡредби и сл.).*

У ретким случајевима у дефиницији се користи творбено неповезани антоним и при дефинисању придева изграђених помоћу префикса за творење антонима, тј. када постоји мотивни придев помоћу кога је изграђен:

ирелигиозан, -зна, -зно [...] *који није ѡбожан, ѡерелиѡозан.*

У претходно наведеним случајевима донекле је и јасно оклевање лексикографа да међу одредницама успоставе однос антонимије, будући да се ради о контекстуално ограниченим значењима, односно антонимима везаним за њих. За разлику од тога, у наредним примерима лексикографи су се определили за посредно успостављање овог односа иако би већина изворних говорника српског језика потврдила однос праве антонимије:

бајат, -а, -о [...] **1.** који није свеж; супр. тазе; [...]
јефтин, -а, -о **1. а.** који мало кошћа, који није скућ
мртав [...], -тва, -тво [...] **1.** који није жив, у коме нема биолошких манифестација животи
низак, ниска [...] ниско [...] **1. а.** који је мали расћом, који је мале висине, који није висок (о људима, односно о људском сћасу, узрасћу).

Оваква лексикографска одлука за сада нам није сасвим јасна, поготово када узмемо у обзир да су приказане дефиниције заправо примарна значења одредница.

Поред поменутих формула, антоним се у оквиру описне дефиниције придева може појавити и на други начин, нпр. као зависни члан именичке синтагме,³ што би представљало још већи степен избегавања успостављања односа антонимије:

асоцијалан, -лна, -лно коме недосћаје социјалности, који нема социјалној смисла, недрушћивен; нехуман, себичан
бесполан, -лна, -лно **1. а.** који нема йола, који је без йолних орћана
2. који није йосћинунћ йолним йућем.
неслан, -а, -о **1. а.** који није (довољно) зачићен сољу, који нема слан укус, бљућав.
низак, ниска [...] ниско [...] **15. б.** који нема висок йоложај у заједници, који није цећен у друшћиву; йросћ, неућедан.

Такође, интересантан је случај када се у оквиру дефиниције наводи морфолошки сложен синоним одреднице, који је изграђен помоћу префикса за творење антонима. Када би се тај префикс одстранио, остао би антоним одреднице која се дефинише (истокоренски или разнокоренски):

бескористан [...] -сна, -сно [...] **1.** који није од корисћи, који нишћа не дойриноси, некорисћан, сувишан, бесцћљан.
беспокретан [...] -тна, -тно **в.** нейокрећан, који се не йокреће, који није исћућен крећаћем.
беспринципан, -пна, -пно који нема начела, који се не држи йринципћ, недоследан; који није заснован на йринципћима; исп. беспринципћелан, беспринципски.

---

³ Сличан случај посредне употребе парадигматских односа у дефиницијама Речника САНУ уочили смо и са синонимима (Јакић 2014: 177, фуснота 8).

исправан, -вна, -вно **1. а.** *који није у квару, сјособан за функционисање, неошћен.*

небрачни, -а, -о заст. *који није рођен у озакоњеном браку, ванбрачни (о деци); који није у браку; који не живи у законитом браку са неким.*

Антоним се у неким придевским дефиницијама употребљава на још посреднији начин, тако што се користи нека од ниже поменутих формула, а потом речи из друге морфолошке класе, најчешће именица која је у творбеној вези са потенцијалним антонимом одреднице која се дефинише. Чини се да су формуле који је без + *⁴ именица, који није + * именица и који нема + * именица продуктивније од других:

директан, -тна, -тно [...] **1. б.** *који није заобилазан, који је без увијања, ошворен.*

нељубак [...], -пка, -пко **а.** *који није љубак, који је без умилности, дојадљивости, шарма.*

гњно, гњила, гњило [...] **3.** *који је без чврстине, који се уиба, мек: жсидак.*

млад², млада, младо [...] **1.** [...] **в.** [...] **3)** *који је без искуства, почетник у неком послу*

бешчулан, -лна, -лно **1.** *који је без чула, без сјособности примања ушсака; исп. бешћутан, бешћутљив*

2. *који није изазван чулима, нашчулан.*

бешећеран, -рна, -рно *који је без шећера; који није зашећерен*

небрадат, -а, -о нераспр. *који није брадати, који је без браде; коме брада не расте; исп. ћосав.*

атоналан, -лна, -лно (нем. atonal) муз. *који није заснован на одређеном тоналитету; исп. дисхармоничан*

бесузан, -зна, -зно *који нема суза, који није праћен сузама.*

бескласан, -сна, -сно (одр. бескласни, -а, -о) *који нема класа, који није подељен на класе, сталеже.*

апартан, -тна, -тно [...] **2.** *који није у шесној вези са целином, посебан, оделић, нейовезан.*

безвременски, -а, -о грам. *који није везан за одређено време.*

али у неким случајевима то може бити и нпр. глагол у чијем корену можемо потражити антоним одредничког придева:

⁴ Звездицом смо означили да се унутар формуле може појавити и још нека реч, осим наведених.

жив, жива, живо [...] **1.** *који живи, у којему постоје појаве својствене биолошким појавима и организмима, биолошки процеси; који није умро, уинуо (о људима и животињама); који се није осушио, усахнуо (о биљкама)*

4.1.2. Формуле именичких дефиниција. Слична ситуација је и са дефинисањем именица. Често је у употреби формула: **онај који није + именица** или **она која није + именица**.

Најчешће се користе именице које су творбено повезане са одредницом у чијој се дефиницији налазе:

неаристократ(а) м *онај који није аристократија*.

небогослов м нераспр. *онај који није бојослов*;

нелевичар [...] м *онај који није левичар, који није припадник неке левичарске странке или поборник левичарских схватања*.

немислилац, -иоца м *онај који није склон размишљању, онај који се не одликује размишљањем, који није мислилац*.

немудрац, -аца м *онај који није мудрац, онај који не мудрује, не размишља*.

нечобанин м (мн. нечобани) *онај који није чобанин, онај који се не бави чувањем стоке*.

непотписница ж *она која није потписница, која није потписала нешто (нпр. конвенцију, уговор, споразум и сл.) (обично о држави, земљи)*.

неприја [...] ж покр. *она која није прија (у родбинским односима); рђава, лоша прија*.

несродница [...] ж *она која није сродница, која нема сродничке везе, женска особа несродник*.

несвештеница [...] ж *она која није свештеница; она која се у даљом тренутку, даљим околностима не појављује као свештено лице*.

невила ж покр. у ири речи са „вила“: *она која није вила*; исп. вила (1а).

Ипак, понекада се у оквиру ове формуле користе и именице које нису у творбеној вези са именицом у чијој се дефиницији налазе, иако творбено повезане именице постоје у језичком систему:

небежа м (ек.) покр. *онај који у опасности не бежи, онај који није кукавица*; исп. бежа.

нељубазница ж заст. *она која није грађа, грађана*; исп. љубавница (в).

Код именичких дефиниција постоје и друге формуле, додуше, чини се, знатно мање продуктивне:

одсутство + именица⁵:

бесрдачност, -ости ж индив. особина оноја који није срдчан, одсутство срдчаности, ірубосіі.

неблагод, -ости ж особина оноја који није блаі, оноја шііо није блаіо, одсутство блаіосіі, добройе; нейойустіљвосіі, немилосрдносіі.

нециничност, -ости ж [...] одсутство заједљивосіі

кукавичлук м 1. одсутство, недосіаііак храбросіі, смелосіі, велика ілашљивосіі, сіірашљивосіі, бојажљивосіі.

недосіаііак + именица⁶:

беспоштење с заст. в. нейошііење, недосіаііак іошііења.

бесрећност, -ости ж недосіаііак среће, немање среће.

неапегит, -ита м нераспр. недосіаііак айейіііа, іубіііак айейіііа, іірохііева за јелом.

небриткост, -ости ж [...] недосіаііак ошіірине, іроницљивосіі.

кукавичлук м 1. одсутство, недосіаііак храбросіі, смелосіі, велика ілашљивосіі, сіірашљивосіі, бојажљивосіі.

особина оноја шііо је без + именица:

нећудоредност [...] -ости ж особина [...] оноја шііо је без ћудоредносіі;

Такође, као и код придева, понекада се у дефиницији именица користе формуле иза којих следи реч из друге морфолошке класе, најчешће, али не увек, придев, творбено повезан са именицом која се дефинише. Нпр.:

особина/сіање оноја који/шііо није + придев:

бесрдачност, -ости ж индив. особина оноја који није срдчан, одсутство срдчаносіі, ірубосіі.

небриткост, -ости ж особина, сіање оноја који није брицак, ошііар, оноја шііо није бриіко, ошііро;

нецивилизованост [...], -ости ж особина оноја који није цивилизован, оноја шііо није цивилизовано, заосііалосіі, ііримиіивносіі

---

⁵ Именица у дефиницији може бити творбено повезана или творбено неповезана са именицом која се дефинише.

⁶ В. фусноту 5.

нециничност, -ости ж особина онога који није циничан
нећудоредност [...] -ости ж особина онога који није ћудоредан

4.2. Конструисање дефиниција антонима по истом моделу

Прегледање дефиниција антонимских парова скренуло нам је пажњу на још једну важну појаву при дефинисању антонима у РСА-НУ (Јакић 2014: 179). Ако нпр. упоредимо дефиниције именица *дан* и *ноћ*, приметимо да су оне веома сличне:

дан м [...] **1.** [...] **б.** време од изласка до заласка Сунца, време док је свејло; дневна, Сунчева свејлост, видело.

ноћ, ноћи [...] ж [...] **1. а.** време од заласка до изласка Сунца; џама, мрак у џом временском интјервалу.

Обе имају два своја дела, одвојена тачком и зарезом. У првом делу обе дефиниције употребљен је одговарајући члан засебног антонимског пара: *излазак–заласак*. У другом делу дефиниције речи *дан* употребљена је реч *свејлост*, а у одговарајућем делу дефиниције *ноћ* употребљени су антоними *свејлост*: *џама* и *мрак* (Јакић 2014: 179). И уопште, често су антонимски парови обрађени по истом моделу, користећи исте речи у дефиницији, исту архисему, исте формуле, а кључна семантичка разлика исказана је другим антонимским паром. Исти случај постоји и код парова *велик–мали*, *далек–близак*, *жив–мртјав*, *волејти–мрзејти* итд.⁷

велик, -а, -о [...] **1.** који је џо размерама *изнад џросечној, нормалној* (у једној или више димензија)

мали, -а, -о [...] супр. велик(и) **1.** који је џо димензијама (у једном џравцу или у више џраваца) *исјод џросечној, нормалној* или онога са чим се ујоређује [...]

далек, далека, далеко [...] **1. а.** који се налази на великом одсјојању од некога или нечеја.

близак, блиска, блиско [...] **1. а.** који је на малом одсјојању од нечеја, недалек, суседан, оближњи.

жив, жива, живо [...] **1.** који живи, у којему џостјоје џојаве својсјивене биолошким џкивима и орјанизмима, биолошки џроцеси; који није умро, ујинуо (о џудима и живожњима); који се није осушио, усахнуо (о биљкама).

мртјав [...], -тва, -тво [...] **1.** који није жив, у коме нема биолошких манифестјација живожја а. који је умро, ујинуо (о живим бићима —

---

⁷ В. и друге наведене примере у Јакић 2014: 179–180.

људима и животињама); у којему више не постоје појаве и процеси својствени биолошким појавима, који је престао да функционише, одумро (о телу и органима живих бића).

волеги [...] несвр. **1. 1. а.** (некога, ређе некоме) *осећају љубав, бију пријатељски расположен, наклоњен, везан осећањима (за некога).*

мрзети [...], -зим несвр. **1. 1. а.** (некога, нешто, ређе на некога, на нешто) *осећају мржњу према некоме или нечему, бију непријатељски расположен према некоме или нечему, тешко поносију некога или нешто.*

4.3. Антоним у примеру

Даље, примећујемо да се код неких одредница, антоним уопште не појављује у дефиницији, у било ком њеном делу, али се лексикограф при избору примера којима илуструје значења дате речи одлучује да употреби баш оне у којима се осим циљне речи налази и њен антоним. На пример, значење одреднице *дан* које се семантички супротставља једном од значења речи *ноћ* дефинисано је под бројем **1.б.**

дан м [...] **1.** [...] **б.** *време од изласка до заласка Сунца, време док је светло; дневна, Сунчева светлост, видело.* — [...] У њ ратују дневи са ноћима (Њег. 7, 214).⁸ [...] Како то исто сунце једнима дуге данове даје а кратке ноћи (Кур. 5, 48).

Примећујемо да нигде у дефиницији није употребљена реч *ноћ*, али јесте у два од пет примера за наведено значење (Јакић 2014: 179). Исти случај налазимо и код одреднице *ноћ*:

ноћ, ноћи [...] ж [...] **1. а.** *време од заласка до изласка Сунца; њама, мрак у њом временском интервалу.* — Сунце осветљава половину Земље, и на тој половини је дан, а друга је половина у сенци, тј. на њој је *ноћ* (Телеб. 2, 5). [...] Ево, дан пролази ... за ноћи би се могло доћи до Таре (Лал. 3, 240).

Одредница *ноћ* у РСАНУ има три значења са подзначењима. Значење **1.а** значењски се супротставља горенаведеном значењу речи *дан*, али то није био довољан разлог за лексикографа да идентификује супротност ове две речи по значењу. Уместо тога, у два од једанаест примера за дато значење *ноћи* употребљена је реч *дан*.

⁸ Разрешење скраћеница извора дато је у XIX тому Речника САНУ (стр. VIII–CXIII).

8. а. *који се чује у њовору, који је у ујојџреби, усмен; који није смишљена, вешијачки уобличена џворевина, слободан, сјонџан.* — Знамо да „жива реч“ више делује и чини него „мртво слово“ на хартији (Позор. 1872, 31).

мртав [...], -тва, -тво [...] **4. в.** *који се више не ујојџребљава, који више нема своје џредсџавнике, носиоце; који се више не нејује, не чува, не одржава; који више није акџуелан, који не исџуњава савремене захџеве, неакџуелан, засџарео.* [...] Нови и живи нагони сударају [се] с мртвом традицијом и старим поретком (Прод. 3, 200).

9. а. *који је без живосџи, без јаркосџи, неизразитџи (о боји).* — Једна боја може бити живља или мртва (Марк. Б. 1, 28).

Оваква ситуација може указивати на две могућности. Једна могућност је да је лексикограф имао на уму да ове две речи образују пар речи супротних по значењу, те је то на неки начин и сугерисао, јер му је интуитивно јасно да је значење једне речи лакше схватити, уколико се спомене и њен антоним. Притом лексикограф није користио формални апарат.⁹ Друга могућност је да се ове две речи толико често јављају заједно у реченичном контексту, да је случајни избор примера приказао њихову заједничку употребу, невезано од лексикографових намера. Дакако, могуће је да су по среди обе ове ствари, али ближи одговор на ово питање захтева посебно истраживање антонимије у контексту.

5. Резиме, дискусија, закључак

На основу анализе коју смо спровели у претходним радовима (Јакић 2014; Јакић 2015), као и у овом раду, на лексикографским чланцима одредница у Речнику САНУ у којима се антоним при дефинисању не употребљава на формализован начин, описан у *Ујојџреби РСАНУ*, дошли смо до следећих налаза:

Антоними се у Речнику САНУ веома ретко употребљавају у дефиницији иза квалификатора супр., специјализованог за идентификацију антонимије, тј. у свега 0,2% обрађених одредница (Јакић 2015: 160, 170). Међутим, антоними се знатно чешће користе на неформализован начин, тј. интегрисани у описни део дефиниције, без посебне ознаке, често у оквиру формула којима се негирају. Овај тип употребе антонима приметили смо при дефинисању именица и придева. У придевским дефиницијама јављају се формуле: *који није + џридев*, *који је без + * именица*, *који није + * именица*, *који нема + * именица*,

---

⁹ В. и друге сличне примере наведене у Јакић 2014: 179.

а у именичким: *онај који није* + *именица*, *она која није* + *именица*, *одсуство* + *именица*, *недостатак* + *именица*, *особина онога што је без* + *именица*, *особина/стање онога који/што није* + *јридев*. Постоје и друге формуле, али, чини се, знатно ређе употребљаване од наведених.

Међу лексикографима и теоретичарима лексикографије не постоји универзално мишљење о негирању антонима као поступку при дефинисању. У два лексикографска приручника наводи се да негирање антонима може бити корисно при дефинисању (Апресјан 2008: 98; Штеркенбург 2003: 131), али могу се наћи и мишљења да овај тип дефиниције није добар јер се негацијом антонима каже „да нешто није, а не да нешто јесте“ (Лалевих 1983: 53–54). Уколико се подсетимо класификације антонима према логичким односима међу појмовима које означавају, можемо доћи до разјашњења ових привидно опречних ставова. Зависно од тога да ли се антонимима исцрпљује обим надређеног појма или не, антоними се могу класификовати на контрадикторно-координиране и контрарно-координиране (Књазев-Адамовић–Новаковић 1986: 27–28; Петровић 1987: 36). Разлика међу њима у литератури се често објашњава управо на основу узајамне зависности истинитости исказа. Тако на пример Д. Грос и сарадници наводе да контрарност појмова подразумева да само један од њих може бити тачан, али оба могу бити погрешна (Грос и др. 1989: 94). Пример за ово био би пар *леј–ружан*, јер исказ *X је леј* имплицира да *X није ружан*, а такође је исправно рећи *X није ни леј ни ружан*. Ово је могуће јер постоји једна или више „трећих“ могућности (нпр. *лејушкаси*, *ружњикав*, *ни леј ни ружан*). Са друге стране, контрадикторност појмова подразумева да истинитост једног појма собом повлачи неистинитост другог, али такође и неистинитост једног појма повлачи истинитост другог (Грос и др. 1989: 94). Дакле, исказ *X је жив* имплицира *X није мртав*, али важи и да исказ *X није жив* имплицира *X је мртав*.

Имајући ово у виду, донекле можемо сматрати оправданим дефинисање негирањем антонима (на било који од поменутих начина) у случајевима када се антонимима исцрпљује цео обим надређеног појма, као на пример:

неаристократ(а) м *онај који није аристократија*.

нечобанин м (мн. нечобани) *онај који није чобанин*

небрачни, -а, -о заст. *који није у браку; који не живи у законитом браку са неким*.

мртав [...], -тва, -тво [...] **1.** *који није жив*

некрилат, -а, -о *који није крилати*, *који нема крила*

асиметричан, -чна, -чно [...] *који није симетричан*

бесмртан, -тна, -тно **а.** *који није смртан*

За разлику од тога, чини се да је недовољно прецизно дефинисати контрарне појмове помоћу дефиниције са негираним антонимом. Другим речима, будући да контекстуални антоними *бајати* и *скораињи* не исцрпљују у потпуности појам који би се везао за скалу „свежина“ или „стајарости“, није упутно при дефинисању придева *бајати* употребити дефиницију *који није скораињи*. Исти случај би се односио и на дефиниције:

матор, -а, -о **3. в.** *који није свеж*

зависан, -сна, -сно **1.** [...] **б.** *који није самосталан*

низак, ниска [...] ниско [...] **1. а.** *који није висок (о људима, односно о људском стању, узрасу).*

бесрдачност, -ости ж индив. *особина онога који није срдчан*

кукавичлук м **1.** *одсуство, недостигањак храбрости, смелости*

небригност, -ости ж [...] *недостигањак општинске, ироницивности.*

У оваквим случајевима, употреба специјализованог квалификатора супр. чини нам се не само као боља јер омогућава исцрпну претрагу у електронској верзији речника, већ би овакво решење било и прецизније: када се каже да је *низак* супротно од *висок*, не имплицира се да је *низак* свако ко *није висок*, а свима је јасно да постоји низ прелазних случајева између *ниској* и *високој*.

Даље, уочили смо да се чланови једног антонимског пара понекада дефинишу на сличан начин, тј. дефиниције се конструишу према истом моделу (нпр. *велик* = *који је по размерама изнад просечној, нормалној, мали* = *који је по димензијама испод просечној, нормалној*), а такође лексикографи често као илустрацију значења користе примере који поред циљне речи садрже и њен антоним (код речи *дан* и *ноћ* није идентификована антонимија, али су код обе, у значењима у којима се ове две речи супротстављају, у примерима употребљена и кључна реч и њен антоним).

Описани неформализовани начини идентификације антонимије јесу корисни, али нису адекватна замена формализованог начина идентификације антонимије. Принципи којима су се руководили лексикографи при обради антонима у Речнику САНУ, нису до краја јасни. У неким случајевима вероватно је у питању теоријско уверење, но уколико се оно не експлицира, теже је подложно евалуацији. У другим случајевима могуће је да се ради о страху од постулирања односа који није сасвим теоријски јасан, а вероватно у неким случајевима долази и до пропуста. Поред тога, јасно је да традиционална лек-

сикографија, где се речник објављује у папирном облику, има просторно ограничење, те се лексикографи труде да се информације не понављају. На пример, уколико кажемо да је „**бесрдачност** особина онога који није срдачан, одсуство срдачности, њубосић“ може се чинити редувантним да се антоним и експлицира путем формалне ознаке „супр. срдачност“. Међутим, будући да у ери дигиталне лексикографије просторно ограничење готово да не постоји (в. Фелбаум 2014: 378), могуће је унети сваки потребан податак под сопственом формалном ознаком. Такав начин конструисања дефиниције вишеструко је користан јер текст постаје конзистентнији, лексикографу се дају експлицитна упутства о томе које све делове дефиниција треба да поседује и само на тај начин омогућава се напредна аутоматска претрага речника. Из угла корисника речника неформализовани начин идентификовања антонимије неадекватна је замена формализованог начина (помоћу квалификатора резервисаног за однос супротности) јер не мора бити увек јасан, поготово корисницима чији матерњи језик није српски, или у случајевима када се дефинише мање позната реч.

ЛИТЕРАТУРА

- Апресјан 2008: Јуриј Апресјан, *Systematic Lexicography*, Oxford University Press.
- Аткинс–Рандел 2008: В. Т. Sue Atkins, Michael Rundell, *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, Oxford University Press.
- Васић 1976: Смилјка Васић, *Razvojne govorne norme u naše dece*, Београд: Prosveta – Institut za pedagoška istraživanja.
- Грос и др. 1989: Derek Gross, Ute Fischer, U. and George A. Miller, The organization of Adjectival Meanings, *Journal of Memory and Language* 28, 92–106.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексиколоија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Згуста 1991: Ladislav Zgusta, *Priručnik leksikografije*, Sarajevo: Svjetlost – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Јакић 2014: Милена Јакић, Парадигматски лексички односи у српским описним речницима, у: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси* (колективна монографија), ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 167–193.
- Јакић 2015: Милена Јакић, Формално означавање антонимије у Речнику САНУ, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* LVI-II/1, 155–178.

- Кифер–Штеркенбург 2003: Ferenc Kiefer, Piet van Sterkenburg, Design and production of monolingual dictionaries, in: *A practical guide to lexicography*, ed. Piet van Sterkenburg Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 350–365.
- Књазев-Адамовић–Новаковић 1986: Светлана Књазев-Адамовић, Станиша Новаковић, *Логика са методологијом* (за IV разред усмереног образовања, за струку делатности у области културе и јавног информисања у преводилачку и архивско-музејску струку), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Круз 1986: D. Alan Cruse, *Lexical Semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лалевић 1983: Миодраг Лалевић, *Речник српскохрватскога књижевног језика Мајице српске I–VI, анализе и најомене*, Београд: ауторско издање.
- Петровић 1987: Gajo Petrović, *Logika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Савић–Костић 2008: Irena Savić, Aleksandar Kostić, Proporcije kategorija asocijata i struktura semantičke memorije, *Psihologija* 41 (1), 103–120.
- Упутства РСАНУ: *Упутства за израду „Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ“*, Београд: Институт за српски језик [интерно издање].
- Фелбаум и др. 1993: Christiane Fellbaum, Derek Gross, Katherine Miller, Adjectives in WordNet, in: *Five Papers in WordNet*, eds George A. Miller, Richard Beckwith, Christiane Fellbaum, Katherine Miller, Technical Report, Cognitive Science Laboratory, Princeton University, 26–39.
- Фелбаум 2014: Christiane Fellbaum, Large-scale Lexicography in the Digital Age, *International Journal of Lexicography* 27/4, 378–395.
- Чарлс–Милер 1989: Walter G. Charles, George A. Miller, Context of antonymous adjectives, *Applied Psycholinguistics* 10, Cambridge University Press, 357–375.
- Џонс 2002: Steven Jones, *Antonymy. A Corpus-based perspective*, London – New York: Routledge.
- Штеркенбург 2003: Piet van Sterkenburg, Onomasiological specifications and a concise history of onomasiological dictionaries, in: *A practical guide to lexicography*, ed. Piet van Sterkenburg, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 127–143.

ИЗВОРИ

РСАНУ (1959–2014): *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I–XIX, Београд: САНУ.

Milena M. Jakić

NON-FORMALISED USAGE OF ANTONYMS IN LEXICOGRAPHIC ARTICLES OF SASA DICTIONARY

Summary

In this paper we analyze non-formalised ways of using antonyms in lexicographic articles of SASA dictionary, i.e. usage of antonyms without the qualifier *supr.* (=opp.) which is used for formal identification of antonyms in this dictionary. In previous articles we analyzed formal usage of the qualifier *supr.* and concluded that an antonym is formally attributed to a relatively small percentage of entries (0,2%). Hence we explored whether antonyms are used in other ways in lexicographic articles. Analysis showed that antonyms are often used, especially for nouns and adjectives, in a descriptive part of a definition, after negation, as a part of different formulas listed in this paper. We also noticed that descriptive parts of definitions are often constructed according to the same model for members of an antonymous pair, and the examples used as an illustration of the meanings often contain not only the target word, but also its antonym. We elaborate the inadequacy of a usage of a negated antonym in a descriptive part of a definition in the case of contrary antonyms, where members of an antonymous pair do not exhaust the content of a superordinate term. We conclude that non-formalised ways of an antonym usage can be a useful lexicographic tool, but cannot be an adequate substitution for a formal antonym identification for several reasons. Not only is non-formalised antonym usage less precise, but it does not provide detailed search in electronic version of a dictionary either. Furthermore non-formalised antonym usage is less clear, especially to users that are non-native speakers of Serbian, or when a less common word is defined.

Key words: Serbian language, lexicography, SASA dictionary, antonym.